

Їжачок вухатий (*Hemiechinus auritus*) в балці Плоска на Луганщині: зустрічі, активність, поведінка

Анатолій Джос

ДП «Українське аерогеодезичне підприємство» (Київ)
e-mail: zic999@ukr.net

DZHOS, A. The long-eared hedgehog (*Hemiechinus auritus*) in Ploska balka in Luhansk Oblast: records, activity, behavior. — Information on the location, time and circumstances of records of the long-eared hedgehog in the Ploska balka near the village of Rozkishne in Lutuhyne Raion of Luhansk Oblast during 1999–2003 is given. The specifics of the territory and the type of its economic use, which could promote the existence of hedgehogs in this place, are indicated. Cartographic and photographic materials of observations are presented. It was noted that after 2003, despite regular observations until 2014, the species was no longer observed there. It is emphasized that the Ploska balka is characterized by a high diversity of flora and fauna, including rare species listed in the Red Book of Ukraine and has the status of conservation area of local significance, as botanical monument of nature.

Вступ

Їжачок вухатий — *Hemiechinus auritus* (Gmelin, 1770) — один з найрідкісних видів ссавців у фауні України, обмежено поширений на сході країни (Шевченко 2008). Описані на сьогодні його знахідки, зокрема й в околицях Луганська (Аверін & Штамм 1927), є переважно давніми і не підтвердженими новішими даними (Загороднюк & Коробченко 2008). Новіші дані з місць його колишнього виявлення відсутні, що можна сприймати як сигнал про вимирання таких локальних популяцій і дедалі більше скорочення меж поширення виду (Загороднюк & Коробченко 2008, 2014).

Описане вже у поточному столітті місцезнаходження виду в балці Плоска, поруч з Луганськом, є одним з небагатьох, де вид, ймовірно, зберігся (Кондратенко & Джос 2004). Автором протягом 20 передвоєнних років проведено в балці та її околицях сотні днів спостережень і десятки маршрутів, завдяки чому проведено кілька реєстрацій цього рідкісного виду. Одночасно відмічено, що після 2003 року вид автору більше не зустрічався.

Мета статті — узагальнити спостереження за зустрічами рідкісного виду ссавців в одному з небагатьох осередків його мешкання в Україні — у балці Плоска, розташованій в 10 км на південний захід від м. Луганська, яка з 2002 року є об'єктом природно-заповідного фонду Луганщини (ботанічною пам'яткою природи місцевого значення).

Загальна характеристика місцезнаходження

Балка Плоска розташована в околицях м. Луганська, в межах Розкішнянської сільської ради Лутугинського району. Вона впадає в долину річки Вільхова, орієнтована з Заходу на Схід та має довжину біля 3 км. Площа угідь, які не використовуються в сільському господарстві (яри, каменисті землі, ліси, чагарники) та не розорюються (сіножаті, пасовища) складає понад 200 га. Праві схили (північної експозиції) пологі, розорані майже до самого днища. Ліві схили (південної експозиції) мають різкий перепад висот, що при доволі значному базисі ерозії спричинило їх зрізаність досить глибокими ярами з кількома відвершками, які частково вкриті ділянками байрачного лісу. Схема району спостережень показана на рис. 1, з якої видно, що балка розміщена в приміській зоні та в безпосередній близькості від села Розкішне, що спричинило велике антропогенне навантаження у минулі десятиліття.

За часів Радянського Союзу тут було потужне дослідне господарство «Ударник» колишнього Інституту охорони ґрунтів УААН, яке, окрім рослинництва, займалося також тваринництвом (біля 1000 голів корів). За таких умов балки на території господарства через надмірний випас і витопування мали бідний флористичний склад і не відрізнялися різноманітністю фауни. З кінця 1990-х років колишні колгоспи та радгоспи ліквідовувалися, колективне тваринництво перестало існувати, випас та сінокосіння у прилеглих до села балках майже припинилися. Це скоро відобразилося на зміні у якості флористичного комплексу. Як автором, так і іншими дослідниками відмічено велику різноманітність флори та виявлено багато видів рослин з Червоної Книги України і Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Луганської області (Джос *et al.* 2002; Кондратенко *et al.* 2004; Єрохіна *et al.* 2004; Перегрим 2006).

Рис. 1. Загальний огляд району розташування балки Плоска.

Зменшення антропогенного тиску на екосистему та збільшення різноманіття флори сприяли і збільшенню фауни у балці Плоска. Так автор досить часто спостерігав рідкісні види комах (дибка степова, богомол звичайний, парусники махаон та подалірій, перламутрівка польова, поліксена, сатурнія велика, сколія-гігант, жук-олень тощо), а у червні 2014 року тут вперше знайдена емпуза смугаста (*Empusa fasciata*). Тут також звичним було зустріти полоза смугастого, їжаків, зайців, лисиць, у віддалених верхів'ях балки Плоска неодноразово зустрічали борсука. Вже після початку війни та окупації цієї території, у 2015 році, у віддалених ярах балки вперше зустріли вовків, які тут осіли могли виводити потомство.

Загальні відомості про вид на Луганщині

Вперше автором разом дружиною та дочкою їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*) був помічений влітку у 1999 році на правому пологому схилі у нижній частині балки, неподалік від прилеглих до молочно-товарної ферми забур'яненого пасовища, де часто висипали залишки гною, соломи чи силосу (рис. 2). Неподалік був і колишній радгоспний сад, розданий невеликими ділянками в оренду. Активність їх спостерігалася у надвечір'я з сутінками. Оскільки у той час ми ходили щоденно тим же маршрутом (до орендованої ділянки саду), то ще кілька раз зустрічали його в такий же надвечірній час.

За результатами інформування про цю знахідку біологів Луганського національного педагогічного університету була опублікована перша згадка про вид у балці Плоска у формі короткої замітки в журналі «Вісник зоології» (Кондратенко & Джос 2004).

Рис. 2. Місце спостережень їжака вухатого у балці Плоска.

Рис. 2. Їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*) в балці Пlosка. Фото автора, травень 2003 р.

Огляд зустрічей

Розподіл зустрічей у часі. Вид відмічено кілька разів, упродовж 1999–2003 років. Зустрічі відбувалися улітку (червень-липень), орієнтовно на протязі одного місяця. Що стосується добової активності, то варто зауважити що усі зустрічі відбувалися у надвечірній час, коли починало смеркатись.

Розподіл зустрічей у просторі. Відомостей про просторову структуру популяції їжачка в балці Пlosка небагато, проте виявляються окремі загальні закономірності. Більшість знахідок приурочена до нижньої частини балки Пlosка, яка безпосередньо прилягає до села (рис. 2).

Особливості місць знахідок. Слід відмітити, що тут на околиці села розміщувались раніше молочно-товарні ферми, відбувався випас ВРХ, часто вивозились у прилеглу забур'янену територію залишки гною, соломи, силосу, а часто і якоесь сміття. На захід від останніх ферм були і гноєсховища, навколо яких теж було достатньо старих залишків гною (фактично перегною), в якому було багато дощових черв'яків (аннелід), які є ласощами для їжаків. Значна маса органічних решток сприяла наявності дощових черв'яків, личинок хруща та інших комах, які переробляли ці рештки. Їжаки, як комахоїдний вид, трималися поблизу цієї кормової бази.

Крім того, як видно з рис. 2, трохи західніше місць спостереження знаходився доволі молодий на той час сад колишнього радгоспу «Ударник», нижня частина якого була представлена плодоносними насадженнями сливи. В сезон плодоношення та опадання зрілих слив на землю, вони є ласощами для багатьох тварин, мабуть цим і пояснюються кількарізні зустрічі саме у цьому місці. Ще однією особливістю цього місця спостережень є старе стихійне глинище у південній частині меншого локалітету, показаного на рис. 2, прилеглого до невеликого старого кладовища. Ями стихійного глинища заповнювалися поступово різним сміттям, залишками деревини, шиферу. Разом із заростями бур'янів це створювало сприятливі умови для сховку їжаків.

Остання зустріч (за даними EXIF фото з цифрової відеокамери) зафіксована 26 квітня та 8 травня 2003 року. Після цього, до червня 2014 року (початку бойових дій) їжак вухатий більше нам не зустрічався.

Особливості розташування місць зустрічей, кормової бази та умов для переховування вдень можуть пояснити зацікавленість їжака вухатого притримуватися вказаної території, незважаючи на високий антропогенний вплив (принаймні, у денний час). Адже всі зустрічі були випадковими, спеціально спостереження не організовувалися і не проводилися. Сприяло їм тільки регулярні (практично щоденні) походи або поїздки велосипедом у післяробочий час (в міжряддях орендованого саду вирощувались овочі).

Підсумовуючи, слід відмітити, що після 2000 року вже пішли процеси руйнування існуючого аграрного виробництва, у 2002 році було проведено роздержавлення і приватизація земель. Велику рогату худобу перестали вирощувати, ферми зруйнували, залишки старого гною поступово вивезли на городи. Занедбаний сад без догляду почав всихати та відмирати, а висохлі бур'яни в спекотне літо ставали «їжею» для вогню.

Після кількох таких вигорань сад майже весь пропав. Неодноразово повне вигорання сухої трав'янистої рослинності у балці спостерігалось серед спекотного літа внаслідок випалювання соломи на стерні після скошування орендарями зернових культур. В окремі роки балка майже повністю вигорала ранньою весною, коли суховійні вітри швидко висушували суху минулорічну траву при тривалій відсутності опадів. Після 2003 року їжак вухатий у балці Плоскій нам більше не зустрічався.

Література • References

- Абеленцев, В. І., І. Г. Підоплічко, Б. М. Попов. 1956. *Загальна характеристика ссавців. Комахойдні, кажани*. Вид-во АН УРСР, Київ, 1–448. (Серія: Фауна України; Том 1: Ссавці, вип. 1).
- Аверин, В. Г., М. Г. Штамм. 1927. О находении ушастого ежа (*Hemiechinus auritus* Gmel.) на Украине. *Труды Харьковского о-ва испыт. прир. при Укрглавунаке*, 1 (2): 51–54.
- Арапов, О. А., Т. В. Сова, В. Б. Ференц, О. Ю. Иванченко. 2008. *Природно-заповідний фонд Луганської області*. ВАТ «ЛЮД», Луганськ, 1–168.

- Джос, А. М., Т. В. Сова, О. А. Джос. 2002. Щодо виділення земель природно-заповідного фонду при ландшафтному землеустрої. *Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету*, № 19 (31): 37–40.
- Загороднюк, І., М. Коробченко. 2008. Раритетна теріофауна східної України: її склад і поширення рідкісних видів. *Раритетна теріофауна та її охорона*. За ред. І. Загороднюка. Луганськ, 107–156. (Праці Теріологічної школи; Вип. 9).
- Загороднюк, І., М. Коробченко. 2014. *Раритетна фауна Луганщини: хребетні першочергової уваги*. Вид-во «ШИКО», Луганськ, 1–220. [Zagorodniuk, I., Korobchenko M. 2014. *Rare Fauna of Luhansk Region: Vertebrates of Priority Attention*. SHYKO Press, Luhansk, 1–220. (In Ukrainian)]
- Срохіна, Н., Л. Лесняк., С. Петренко. 2004. Ранньовесняна флора та її стан у ботанічному заказнику “Балка Пlosка”. *Вісник Львів. ун-ту, Серія біологічна*, 38: 83–87.
- Кондратенко, О. В., О. А. Джос. 2004. Нова знахідка вухатого їжака (*Hemiechinus auritus*) на теренах Східної України. *Вестник зоології*, 38 (5): 84.
- Перегрим, М. М. 2006. Нові відомості щодо поширення раритетних видів рослин на території Донецького кряжу. *Чорноморський ботанічний журнал*, 2 (1): 123–128.
- Шевченко, С. 2008. Їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*) в Україні: огляд. *Раритетна теріофауна та її охорона*. За ред. І. Загороднюка. Луганськ, 250–258. (Серія: Праці Теріологічної Школи; Вип. 9).

Резюме

Джос, А. Їжачок вухатий (*Hemiechinus auritus*) в балці Пlosка на Луганщині: зустрічі, активність, поведінка. — Наводиться інформація про місце, час та обставини зустрічей їжака вухатого у балці Пlosка на околицях села Розкішне Лутугинського району Луганської області у 1999–2003 роках. Вказано особливості території та характеру її господарського використання, які могли сприяти його перебуванню у даному місці. Наведено картографічні та фотоматеріали спостережень. Відмічено, після 2003 р., попри регулярні спостереження аж до 2014 р. вид там не був більше відмічений. Підкреслюється, що балка Пlosка характеризується високим різноманіттям флори і фауни, у тому числі рідкісних видів, занесених до Червоної книги України і обґрунтовано має статус об’єкта ПЗФ місцевого значення, як ботанічна пам’ятка природи.